

Література

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95>
2. Наказ Державного комітету статистики «Методологічні положення зі статистики туризму» від 23.12.2011 № 372 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog
3. Наказ Державного комітету статистики «Про затвердження Концепції запровадження у державну статистичну діяльність переглянутої версії стандартної міжнародної Класифікації видів економічної діяльності» від 08.04.2009 № 120 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Закон України «Про державну статистику» від 17.09.1992 № 2614-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2614-12>
5. Методологічні положення зі статистики / [за ред. О.Г. Осауленка]; Держкомстат України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006. – Вип. 2. – Т. 1. – 504 с.
6. Статистичний щорічник Автономної Республіки Крим за 2011 рік : [стат. зб.] / [за ред. В.І. Колеснік]. – Сімферополь: ГУ статистики в АР Крим, 2011. – 557 с.

338.43

*Маркіна І.А., д.е.н., професор,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПЛОДООВОЧЕВОГО КОМПЛЕКСУ

Головним питанням концепції розвитку продовольчого ринку України виступає формування економічного механізму функціонування його сегментів, серед яких важливу роль відіграє ринок плодоовочевої продукції. Рівень розвитку ринку плодоовочевої продукції в країні визначається, в першу чергу, обсягами виробництва відповідних продуктів. В умовах модернізації національної економіки виробництво плодоовочевої продукції є одним з основних напрямків сільського господарства. Розвиток плодоовочевої промисловості надає прямий вплив на рівень забезпеченості населення продовольством.

Кліматичні умови України дозволяють вирощувати свіжі фрукти, овочі і ягоди у великій кількості та широкому асортименті. На цій основі в країні розвивається галузь переробки сільськогосподарської продукції, що включає в себе підприємства з виробництва плодоовочевих консервів, овочевих і фруктових соків, вино-горілчаних виробів, безалкогольних напоїв, фруктових та овочевих пюре, паст і сиропів, сушених і заморожених фруктів і овочів. В останні роки в Україні прийнято низку заходів, спрямованих на самозабезпечення населення плодоовочевою продукцією. Між тим, Україна має величезний потенціал збільшення виробництва плодоовочевої продукції як для забезпечення внутрішнього ринку, так і збільшення експорту.

Наявність промисловості з переробки сільськогосподарської продукції, здатної виробляти конкурентоспроможні на зовнішніх ринках товари, є важливою умовою економічного зростання країн, де сільське господарство займає значну частку у валовому внутрішньому продукті. Розвиток переробної промисловості дозволяє диверсифікувати експорт і збільшити доходи від нього, а також знизити ризик коливань цін на сільськогосподарську сировину на зовнішніх ринках. При цьому для економіки країни в цілому розвиток плодоовочевої промисловості як сфери переробки сільськогосподарської сировини, більш вигідний, ніж відправка свіжих фруктів і овочів на експорт. Плодоовочева промисловість здатна виробляти продукцію, що відповідає більш різноманітним потребам (плодоовочеві консерви, джеми і варення, напої). Вартість цієї продукції повинна бути вище, ніж свіжих овочів і фруктів, оскільки в переробній промисловості здійснюються дії по підготовці їх до споживання і пристосуванню до специфічних потреб і смаків споживача. Але це відбувається тільки в тому випадку, коли зусилля в сфері виробництва і маркетингу досягають своїх цілей і продукт переробки сільськогосподарської плодоовочевої сировини знаходить збут на внутрішньому або зовнішньому ринку. У цьому сенсі переробка, як і розвиток плодоовочевої промисловості, не може бути самоціллю, а лише засобом для збільшення конкурентоспроможності економіки і доходів населення.

Проведена в Україні економічна реформа в АПК призвела до негативних кінцевих результатів, система ринкових відносин, що склалася в плодоовочевому господарстві України, недостатньо ефективна і не сприяє в необхідній мірі його стабілізації і подальшому розвитку. Відсутність умов для розширеного відтворення в сільському господарстві, система неплатежів, високий диспаритет цін на

сільськогосподарську і промислову продукцію, неврегульованість ринку збуту, низький платоспроможний попит населення призвели до зниження обсягів виробництва і якості плодоовочевої продукції в сільськогосподарських підприємствах суспільного сектора економіки, витіснення їх продукції з ринку і переважному споживанню населенням імпоротної продукції.

Низька ефективність функціонування в Україні ринку плодоовочевої продукції в даний час посилюється невирішеністю найважливіших організаційно-економічних завдань, що передбачають зміну оцінок і способів вирішення економічної проблеми ринку плодоовочевої продукції, особливо в регіонах, що характеризуються найбільш розвиненим плодоовочевим господарством. Становлення та функціонування ринку плодоовочевої продукції в повній мірі піддається впливу загальних тенденцій сучасного сільськогосподарського виробництва: зниження обсягів виробництва, зниження врожайності, низька конкурентоспроможність продукції, низька економічна ефективність, а в більшості випадків, збитковість виробництва. Тому, в даний час стає актуальною проблема формування ринково-адаптованого плодоовочевого ринку України, за умови зберігання створеного виробничого потенціалу, з метою виходу на якісно новий якісний рівень виробництва і споживання плодів і овочів.

Вищезазначене обумовило мету та завдання дослідження, які полягають у розгляді методологічних основ та розробці практичних рекомендацій щодо ефективного розвитку плодоовочевого комплексу України на засадах розробки сучасних механізмів господарювання, кооперації та інтеграції, активізації інноваційних та інвестиційних процесів.

Проблеми формування механізму функціонування продовольчого ринку, в тому числі, в деяких аспектах, і плодоовочевого, знайшли своє відображення в працях багатьох вчених, зокрема: Агаркової Л., Агрібова Ю., Алтухова А., Безпахотного Г., Босва В., Буздалов І. Буробкіна І., Воронецька І., Медведєвої Н., Милосердова В., Панкової К., Шутькова О. тощо. Разом з тим, коло соціально-економічних питань механізму розвитку плодоовочевого ринку залишається невирішеними.

Плодоовочевий підкомплекс АПК – найважливіший сектор національної економіки країни, який покликаний забезпечити потреби населення плодами, ягодами і овочами за доступними цінами. У порівнянні з іншими галузями, тут постають більш складні завдання не тільки щодо необхідності виробництва продукцію, але і її збереження, переробки у високоякісні продукти харчування.

Реформування агропромислового комплексу внесло значні зміни в економічні умови функціонування плодоовочевого підкомплексу, що призвело до принципово нових відносин між виробниками і споживачами продукції, зниження рівня споживання населення плодів, ягід і овочів. За роки організаційно-економічних перетворень в плодівництві та овочівництві країни відбулися негативні процеси, що викликали збитковість і банкрутство значної частини підприємств, залежність країни від імпорту плодоовочевої продукції, часто, низької якості.

Прийняті з боку органів влади заходи щодо стабілізації та розвитку плодоовочевого підкомплексу не носять системний характер і не дають достатньо ефективних результатів. Темпи зростання виробництва за останні роки вкрай низькі і нестали. Реальна загроза подальшого погіршення забезпечення населення якісною плодоовочевою продукцією пов'язана зі старінням основних фондів, зниженням продуктивності праці, деіндустріалізацією, руйнуванням широкомасштабного виробництва, низьким рівнем використання досягнень науки і техніки.

При розгляді методологічних основ формування механізму розвитку плодово-овочевого комплексу доцільно зазначити, що аграрна реформа в Україні тісно пов'язана з процесами формування багатокладної економіки і ринку, зі змінами організаційно-економічних відносин в плодоовочевому підкомплексі, які посилили значимість: розв'язання проблем сталого забезпечення населення плодами, ягодами і овочами; вдосконалення методів господарювання в процесах виробництва, транспортування, переробки та реалізації плодоовочевої продукції.

Такий підхід дозволяє сформулювати основні вимоги до розвитку плодоовочевого підкомплексу: зростання обсягів виробництва плодоовочевої продукції і відсутність значних спадів, що забезпечить постійне постачання населення цією продукцією, а переробну промисловість – сировиною; виробництво плодів, ягід і овочів в залежності від характеру і структури ринкових потреб; підвищення ефективності виробництва на основі широкого впровадження досягнень науково-технічного прогресу, раціонального використання виробничих ресурсів; дотримання екологічних нормативів та вимог при виробництві, переробці, зберіганні та споживанні продукції.

Оскільки підприємства плодоовочевого підкомплексу являють собою складну систему, що змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх умов, її слід розглядати з точки зору системно-функціонального підходу: з позицій окремо взятих підприємств, їх структури; у взаємодії всіх сфер АПК,

особливо, в процесах виробництва, переробки, зберігання і реалізації плодів, ягід і овочів; в тісній єдності із економікою країни в цілому.

Виходячи із вищезазначеного, при вирішенні проблем розвитку комплексу, необхідно керуватися такими основними принципами: вдосконалення організаційно-економічного механізму господарювання; формування матеріально-технічної бази; розвиток кооперації та інтеграції; оптимізація ринку; економічно обґрунтоване регулювання зовнішньоекономічних відносин; розробка і освоєння ефективних, екологічно безпечних технологій; створення необхідних соціальних умов працівникам.

Згідно з логікою дослідження, в роботі доцільно зупинитись на інноваційно-інвестиційних аспектах розвитку плодово-овочевого ринку України.

Основними елементами інвестиційної політики в плодовоовочевому підкомплексі слід вважати: фінансове оздоровлення товаровиробників; вибір конкурентоспроможних проектів на конкурсній основі; орієнтація товаровиробників на швидку віддачу витрат фінансових ресурсів; облік досягнень науково-технічного прогресу. До основних об'єктів, що мають пріоритетне значення, слід віднести: будівництво, реконструкцію та модернізацію виробничих потужностей; технічне переозброєння виробництва при обробці плодово-ягідних і овочевих культур; будівництво та реконструкцію меліоративних споруд; закладку нових ефективних садів, виноградників та інших багаторічних насаджень.

Визначення обсягів інвестицій має ґрунтуватися на розробці цільових проектів сталого розвитку підприємств з урахуванням їх фінансового стану та маркетингових досліджень ринку плодовоовочевої продукції. З усього комплексу заходів, що забезпечують підвищення рівня стійкості розвитку плодовоовочевого підкомплексу, особливе значення має активізація інноваційних процесів, які розглядаються як система перетворення наукових розробок у нові ефективні технології та інші досягнення для безпосереднього використання у виробництві.

Дослідження показали, що основними умовами активізації інноваційних процесів на ринку плодовоовочевої продукції слід вважати: формування чіткого економічного механізму функціонування ринку науково-технічної продукції; підвищення якості та ефективності науково-технічної продукції; економічна підтримка науки з боку держави, досить високий рівень матеріально-технічного забезпечення наукових та дослідницьких структур; розвиток маркетингу, інформаційно-консультативної сфери, реклами і пропаганди наукових досягнень і науково-технічної продукції, організація виставок, аукціонів.

При обґрунтуванні шляхів вдосконалення механізму розвитку плодовоовочевого комплексу доцільно, перш за все, звернути увагу на кооперацію та інтеграцію, модернізацію організаційно-економічного механізму господарювання, активізацію маркетингу. Підвищенню рівня стійкості підприємств плодовоовочевого підкомплексу має сприяти активний розвиток кооперації і агропромислової інтеграції. Узагальнення досвіду роботи кооперативних та інтегрованих формувань показує, що їх раціональна організація дозволяє: підвищити рівень спеціалізації і концентрації виробництва; залучити в оборот додаткові потужності; оптимізувати розміри виробництва; розширити виробничі зв'язки і покращити організаційно-економічні відносини.

Сформовані в останні роки механізми структурних перетворень, приватизації, банкрутства ставлять кооперацію та інтеграцію в ряд досить складних у теоретичному і практичному плані проблем. Кооперація в плодовоовочевому підкомплексі повинна базуватися, насамперед, на формуванні кооперативів як господарських суб'єктів з використанням наступних основних принципів: добровільне членство в кооперативі; участь членів кооперативу у господарській діяльності, що забезпечує економічну вигоду; отримання прибутку і ведення розширеного відтворення; оптимальний розподіл прибутку і збитків кооперативу між його членами на господарському і міжгосподарському рівнях; управління діяльністю кооперативу на демократичних засадах; забезпечення високого рівня інформації в роботі, особливо, у виробництві, переробці і реалізації плодовоовочевої продукції.

Кооперація виробників плодів, ягід і овочів з переробними підприємствами повинна охоплювати наступні рівні: створення кооперативних структур на рівні підприємства, що передбачає вдосконалення внутрішньовиробничих відносин; міжгосподарську кооперацію; територіальну кооперацію на районному та міжрайонному рівнях; регіональну та міжрегіональну кооперацію.

У сучасних умовах, особливе значення має розвиток інтеграційних процесів, основними з яких в плодовоовочевому підкомплексі є горизонтальна і вертикальна інтеграція. При створенні таких формувань необхідна розробка чіткого механізму економічних відносин, що створює рівні умови для ефективної роботи всіх учасників цих процесів, посилення ролі господарських договорів при матеріальному стимулюванні.

Актуальною проблемою є реформування зовнішньоекономічних відносин. Закупівлю багатьох вироблених в Україні плодів, овочів, консервів для державних ресурсів, доцільно проводити, насамперед, у вітчизняних товаровиробників. Відсутність цілісної, економічно обґрунтованої концепції зовнішньоекономічних відносин відіграє негативну роль у збільшенні диспаритету цін. В даний час, відкритий доступ на вітчизняний ринок продовольства за демпінговими цінами з боку США, країн Західної Європи та ряду інших держав. Українські ж товаровиробники опинились у не вигідному становищі. Вони не можуть проводити власну цінову політику, тому що цьому перешкоджає дешевий імпорт товарів (часто низької якості), економічна розрізненість суб'єктів господарювання, низька купівельна спроможність населення, ціновий диктат монополій у сфері переробки плодів, ягід і овочів.

А тому, в системі державного регулювання і саморегулювання доцільно передбачити наявність таких ефективних блоків, як: взаємодія державних органів управління з об'єктами ринку сільськогосподарської продукції та матеріально-технічних ресурсів через економічні важелі; взаємозв'язок виробників сільськогосподарської продукції з переробними підприємствами, сферами зберігання і переробки; державне регулювання з урахуванням попиту на продукти харчування, інвестиції на матеріально-технічні ресурси.

Гострою проблемою для плодоовочевого підкомплексу є ресурсозабезпечення, яке вимагає державного і господарського регулювання, а саме цінового регулювання; формування пільгового кредитування; вдосконалення податкової, бюджетної систем, амортизаційної політики.

Одна зі складних проблем, яку необхідно вирішувати – розвиток міжгалузевих організаційних зв'язків шляхом активізації створення агропромислових спілок, асоціацій, агрохолдингів та інших форм об'єднань. Необхідно оптимізувати організаційні структури на рівні підприємства з урахуванням різноманіття природно-економічних умов, наявності кваліфікованих кадрів, рівня оснащення засобами механізації та автоматизації виробництва. В організаційній структурі управління важливе місце має бути відведено формуванню маркетингової служби. В залежності від розмірів виробництва, ступеня залучення підприємств і об'єднань, доцільно використовувати три типи маркетингової діяльності: діяльність, повністю орієнтована на маркетинг; використання окремих принципів роботи маркетингової служби; застосування окремих ізольованих елементів маркетингу (реклами, стимулювання продажів, облік попиту тощо).

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновки, що мета стратегії розвитку переробної плодоовочевої промисловості - збільшення доходів виробників і держави від реалізації на внутрішньому і зовнішніх ринках продукції плодоовочевої переробки. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання:

- збільшити кількість і підвищити якість плодоовочевої сільськогосподарської сировини;
- поліпшити якість випущеної переробленої продукції, розширити її асортимент, домогтися сприйняття її на цільових ринках як якісної, екологічно чистої і безпечної;
- ефективно управління всіма видами ресурсів, спрямоване на зростання конкурентоспроможності плодоовочевої продукції України за критерієм ціна / якість;
- просування експортної продукції на найбільш перспективні ринки і збільшення доходу з одиниці експорту.

Комплекс заходів повинен бути впроваджений для того, щоб сільськогосподарський виробник вважав за краще продати врожай фруктів і овочів переробникам в Україні, а не оптовим покупцям за кордон або посередникам, які експортують свіжі фрукти та овочі. Для цього:

По-перше, необхідно дати можливість переробним підприємствам платити сільгоспвиробникам в ті терміни і в тих формах, які в найбільшій мірі представляють інтерес для фермерів, зокрема, кошти на кредити повинні направлятися з банків, що працюють з сільськогосподарським сектором і знаходяться під впливом держави.

По-друге, в якості стимулу для сільськогосподарських виробників має бути розроблений правовий механізм інвестицій переробних підприємств у фермерські господарства шляхом придбання для них обладнання, надання транспорту, умов для зберігання врожаю і т.д. Натомість, сільські виробники повинні брати на себе зобов'язання з поставки частини врожаю на переробку.

По-третє, має бути передбачена відповідальність як сільськогосподарських, так і переробних підприємств за невиконання зобов'язань.

Ґрунтовне висвітлення теоретичних напрацювань вчених та тенденцій розвитку ринку плодоовочевої продукції дозволяти зробити наступні висновки:

- найважливішими завданнями плодоовочевого підкомплексу в сучасних умовах є стійке збільшення виробництва плодів, ягід і овочів з найменшими витратами праці і засобів на одиницю продукції;

забезпечення ними населення за доступними цінами; організація ведення розширеного відтворення на основі вдосконалення організаційно-економічного механізму господарювання; раціональне використання виробничого потенціалу; освоєння досягнень науки і техніки;

– в практиці господарювання доцільно застосовувати наступні принципи: вдосконалення організаційно-економічного механізму господарювання; розвиток матеріально-технічної бази; оптимізація формування ринку; економічно обгрунтоване регулювання зовнішньоекономічних відносин; розробка і освоєння ефективних ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій; створення необхідних соціальних умов працівникам;

– з метою забезпечення безпеки плодовоовочевого ринку необхідно враховувати сукупність факторів: ресурсних (земельні, матеріально-технічні, трудові, інвестиційні, інформаційні, науково-технічні); економічних (кооперація та інтеграція, економічні відносини, економічне стимулювання, соціальний розвиток, кадри, прогнозування та планування); організаційних (організаційно-виробнича структура, функції, організація праці, оперативне управління та контроль, маркетинг і логістика); політичних і правових (продовольча політика, зовнішньоекономічна політика, нормативні акти місцевих органів влади, нормативні документи підприємств);

– з метою активізації інвестиційних процесів, що сприяють зміцненню матеріально-технічної бази, доцільно використовувати внутрішні резерви та залучати інвестиції інших галузей національної економіки. У вирішенні цієї проблеми важливим є розробка і реалізація цільових проектів розвитку підприємств з урахуванням їх фінансового стану і маркетингових досліджень ринку плодовоовочевої продукції, в яких слід передбачати зростання обсягів виробництва продукції і підвищення її якості, оптимізацію обсягу інвестицій, кооперацію та інтеграцію, окупність інвестицій, заходи щодо мотивації праці та організацію їх виконання;

– важливим напрямком, від якого залежить стійкість розвитку плодовоовочевого підкомплексу, є впровадження в практику досягнень науки і техніки. Для цього необхідно удосконалення організаційно-економічного механізму прискорення науково-технічного прогресу в плодовоовочевому під комплексі;

– необхідні нові підходи в розвитку кооперації й інтеграції, що передбачають: збільшення обсягів виробництва плодовоовочевої продукції, створення стійкої сировинної бази для переробних підприємств, удосконалення економічних відносин на основі формування виробничих і споживчих кооперативів, агропромислових спілок і асоціацій, агрохолдингів. Дослідження показують, що найбільш перспективним у розвитку цих процесів є створення кооперативів, які об'єднують переробні і сільськогосподарські підприємства, сталий розвиток плодовоовочевого підкомплексу вимагає науково обгрунтованого державного регулювання економічних відносин між усіма його сферами. В даний час особливо важливим є фінансове оздоровлення сільськогосподарських підприємств, що займаються виробництвом плодів, ягід і овочів, важкий економічний стан, яких викликаний в основному диспаритетом цін на промислову продукцію і послуги;

– використання маркетингового підходу до вирішення проблем розвитку підприємств плодовоовочевого під комплексу дозволяє виробити найбільш перспективні шляхи їх виходу на ринки і дати науковий базис для розробки та впровадження досягнень науково-технічного прогресу, визначення напрямків підвищення якості продукції, її ефективного просування до споживача.

Таким чином, актуальним питанням концепції розвитку продовольчого ринку України виступає економічний механізм функціонування його складових, в числі яких важливу роль відіграє ринок плодовоовочевої продукції. Плодовоовочева галузь могла б стати в Україні тією, де в повній мірі був би здійснено перехід від імпортозаміщення до розширення експорту.

Література

1. Агаркова Л.В. Формирование механизма устойчивого развития плодо-овощного подкомплекса: теория и практика / Л.В. Агаркова. – Ставрополь: Ставролит, 2007. – 304 с.
2. Алтухов А.И. Мировой продовольственный кризис: причины возникновения и проблемы преодоления / А.И. Алтухов // Экономика АПК. – 2010. – № 6. – С. 145.
3. Буздалов И.Н. Аграрный протекционизм как инструмент государственного регулирования сельского хозяйства в рыночных условиях / И.Н. Буздалов // Государственное регулирование сельского хозяйства: концепции, механизмы, эффективность. – М.: ВИАПИ им. А.А. Никонова, 2005. – С. 3-10.
4. Вороньцька І.С. Зарубіжний досвід та передумови створення оптових ринків плодовоовочевої продукції в Україні / І.С. Вороньцька // Науковий вісник НАУ. – 2009. – Вип. 14. – С. 341-346.
5. Медведев Н.А. Организация и функционирование оптовых рынков по торговле плодовоовощной продукцией / Н.А. Медведев. – М.: ВНИИТЭ Иагропром, 2004. – 52 с.